

UKÂZ

Ukâz'da bir yapı harabesi

nyaya iştirak eden kabile eşrafının ilgisini çekerek bölgedeki nüfuzlu kabilelerle ilişkilerini güçlendirmeye çalışırlardı. Hükümdarların yolladığı hediyelerden ve ticarî kazançtan yararlanmak için tâcirlerle birlikte kabile eşrafı da Ukâz'a katılırdı. Kaçırılıp fidye istenmesi endişesiyle kabile ileri gelenlerinin Ukâz'da yüzlerini peçe ile örttükleri, eşraftan ilk defa bu geleneği kaldıran kişinin Enbârlı Tureyf b. Ganm olduğu rivayet edilir (Ya'kübî, I, 271). Muhtelif ticarî muamelelerin yapıldığı Ukâz'a özgü hususlardan biri de satışlarda açık artırma usulünün uygulanmasıydı.

Ukâz'ın Arap panayırlarının en büyüğü haline gelmesinde ticaret malları vergisi ve himaye ücretinin alınmamasının etken olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber'in Medine pazarında vergi alınmamasını istemesi Ukâz'da gördüğü vergi muafiyeti uygulamasını benimsediğine işaret sayılmaktadır. Bununla birlikte Ukâz panayırında vergi alındığına ve Kays Aylân kabilesinin Ukâz'a katılımı kontrolde önemli rolünün olduğuna işaret eden rivayetler vardır (İbn Sa'd, I, 126-127; İbn Habîb, *el-Münemmağ*, s. 164-170). Yargı işlerinin yürütülmesini Arafat'tan hacıları sevketme (icâze) görevini de yerine getiren Temîm kabilesi üstleniyordu. Ukâz'da hakemlik ve icâze görevleri önceleri Temîmli iki kişi tarafından yapılırken Sa'd b. Zeyd et-Temîmî'den itibaren görevler bir şahısta toplanmış, bu uygulama, İslâmî dönemde bu görevleri icra eden en son kişi olan Kerib b. Safvân'a (veya Safvân b. Hâris'e) kadar sürmüştür. Sakifli Gaylân b. Seleme'nin Ukâz'da hakemlik yaptığı ve şiir söylediği anlaşılmaktadır (İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 135).

Ticarî faaliyetlerin yanı sıra toplumsal ve kültürel etkinliklerin de gerçekleştirildiği Ukâz'da akrabalıklar kurulur, antlaşmalar yapılır, ihtilâflar çözüldü. Şairler kırmızı deriden kurulan çadırlarda en güzel şiirlerini okur ve birbirleriyle yarıştırlardı. Edebî bir kongre mahiyetinde olan ve

fasih Arapça'nın korunmasına önemli katkı sağlayan Ukâz panayırını sözlü edebiyatın en güzel örneklerinin dile getirildiği bir sanat merkeziydi (Cevâd Ali, V, 7). İslâm'dan önce Araplar'ın en meşhur şairlerinden Nâbiga ez-Zübyânî'nin Hassân b. Sâbit, Hansâ, Meymûn b. Kays el-A'sâ'nın da aralarında bulunduğu kadın ve erkek şairlerin yarışmalarına hakemlik yaptığı rivayet edilir (İbn Kuteybe, *eş-Şif'r ve's-Şu'arâ*, I, 167-168, 344; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, IX, 383; XI, 8). Şiir sanatında methiye, hiciv, tasvir vb. temalarda vazgeçilmez konumu sebebiyle mübalağaya dair en güzel örnekler de Ukâz panayırındaki yarışmalarda ortaya konmuştur. Bu yarışmalar en güzel şiirlerin seçilmelerine katkı sağlar, "muallakât" adı verilen bu şiirler kerten bezinden yapılan tomarlara altın suyu ile yazılırdı. Bunların Kâbe duvarına asıldığı rivayeti (İbn Haldûn, s. 803) hususunda farklı görüşler vardır (bk. MUALLAKÂT).

Ukâz, şiirden başka Hz. Ömer'in de katıldığı güreş yarışmalarının yanı sıra sosyal ve dinî içerikli konuları hutbeleriyle geniş halk kitlelerine ulaştırmayı hedefleyenlerin de en gözde mekânıydı. İsmi Hanîfler arasında zikredilen Kus b. Sâide'nin İslâmiyet'ten önce Ukâz'da Resûl-i Ekrem'in de dinlediği, bir peygamberin geleceğini haber veren hutbesi meşhurdur (Mufaddal ed-Dabbî, s. 113; İbn Sa'd, I, 315). Resûlullah, bi'setin dördüncü yılından (614) itibaren Hz. Ebû Bekir ve Bilâl-i Habeşî gibi ilk müslümanlarla birlikte haram aylarda panayırılara katılarak tebliğ faaliyetinde bulunmuş, Ukâz panayırında Kindeliler ile müttefiklerini İslâm'a davet etmiş, fakat bu daveti kabul görmemiştir (İbn Sa'd, I, 216; IV, 215; Taberî, II, 315). İslâm'ın Arabistan yarımadası dışına yayılmasıyla mevcut ticaret yolları güzergâhlarının değişmesi, Basra'da Mirbed panayırının kurulması, neseb iddiası ve kabile düşmanlıklarının eski gücünü kaybetmesi yanında çeşitli ekonomik ve sosyal sebeplerle

Ukâz diğer bazı Arap panayıruları gibi zamanla canlılığını ve önemini kaybetmiştir. Câhiliye devri panayıruları içinde en son terkedilen olan Ukâz, Emevî karşıtı Hâricî lideri Ebû Hamza eş-Şârî'nin 129'da (747) Mekke'yi işgalinin ardından tarihe karışmıştır (Bekrî, III, 959).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "akz" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "akz" md.; Mufaddal ed-Dabbî, *Emşâlü'l-'Arab* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1981, s. 113; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 126-127, 216, 315; IV, 215; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 135, 182-183, 264-267; a.m.f., *el-Münemmağ*, s. 164-170; İbn Kuteybe, *el-Ma'arif* (Ukkâşe), s. 61; a.m.f., *eş-Şif'r ve's-Şu'arâ*, I, 167-168, 344; Ya'kübî, *Târîh*, I, 270-271; II, 15; Taberî, *et-Târîh* (Ebü'l-Fazl), II, 315; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, IX, 383; XI, 8, 87; XXII, 62; Hemdânî, *el-İktil* (nşr. Anistâs el-Kermelî), Bağdad 1931, VIII, 184-185; Ebû Ali el-Merzûkî, *el-Ezmine ve'l-emkine*, Kahire 1332, II, 161-167; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 493; Bekrî, *Mu'cem*, III, 959-962; İbn Haldûn, *Mukaddime* (nşr. Halîl Şehhâde – Süheyl Zekkâr), Beyrut 2001, s. 803; Saîd el-Efgânî, *Esvâku'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Dimaşk 1397/1960, s. 165-167, 277-344; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 517; V, 7, 635-654; VII, 369 vd.; IX, 80-88; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 389; II, 763-764, 866; İrfan M. Hammûr, *Sûku 'Ukâz ve mevâsimü'l-hac*, Beyrut 2000; Ahmed Ermin, "Ukâz ve'l-Mirbed", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, I/1, Kahire 1933, s. 46-67; A. J. Wensinck, "Ukâz", *IA*, XIII, 19-20; İrfan Shahid, "Ukâz", *EP* (İng.), X, 789.

ELNÜRE AZİZOVA

UKBE b. ÂMİR

(عقبة بن عامر)

Ebû Hammâd Ukbe b. Âmir
b. Abs el-Cühenî
(ö. 58/678)

Suffe ehinden, Mısır valisi.

Pek çok künyesi arasında en meşhuru Ebû Hammâd'dır. Müslüman olmadan önce bâdiyede (çöl) çobanlık yapardı. Hz. Peygamber'in hicret ettiğini duyunca Medine'ye gitti. Resûl-i Ekrem tercihi kendisine bıraktığı halde bedeviler gibi sadece bağıllık yeminiyle kalmayıp bir muhacir gibi hicret biatı etti. Kısa bir süre bâdiyeye döndüyse de arkasından Suffe ashâbı arasına katıldı ve dinî bilgisini ilerletti. Kiraat, fıkıh, ferâiz, şiir ve kitâbet alanlarında sayılı kişilerden biri oldu. Resûlullah'ın kendisine müracaat eden iki kişi arasındaki bir meselenin Ukbe tarafından çözümlenmesini istemesi (İbn Manzûr, XVII, 99) onun ilmi yeterliliğini ortaya koymaktadır (Müslim, "Müsâfirin", 265).

Hz. Peygamber döneminde gazvelere iştirak etti ve zekât toplama göreviyle çe-

şitli kabilelere gönderildi. Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra da fetihlere katıldı. Dimaşk'ın fethedildiği haberini Medine'de olan Hz. Ömer'e müjdelemek için gönderildi. Dimaşk'ın doğu tarafında Sinan Köprüsü civarında Tûmâ (Thomas) Kapısı'na yakın bir yerde ev edindi. Ardından Mısır'ın fethinde bulundu. Hz. Osman zamanında bir süre Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd'ın yerine vekâlet ettiği kaydedilmektedir (DİA, XXX, 519). Siffin Savaşı'nda Muâviye'nin yanında yer aldı. 44 (664) yılında Muâviye tarafından Mısır valiliğine tayin edildi. Üç yıl sonra Rodos adasına gönderilen donanmada görevlendirildi, ancak Rodos yolunda iken valilik görevinden azledildiğini öğrendi. Görevden alınış tarzı onu gücendirdi ve Mısır'a yerleşti. Ebû Eyyûb el-Ensârî ile birlikte İstanbul kuşatmasına katıldı. Mısır'da vefat eden Ukbe, Mukattam Mezarlığı'na defnedildi. 1066 (1655) yılında Osmanlılar'ın Mısır valisi Silâhdar Mehmed Paşa, Ukbe'nin kabrinin yanında onun adını taşıyan küçük bir mescid inşa ettirdi. Kabri bugün de ziyaretgâhtır. Cesur ve kabiliyetli bir savaşçı, usta bir okçu olan Ukbe, Hz. Peygamber'in tavsiyesiyle yaşlılığında da ok atma tâlimlerini sürdürmüştür. Vefatından önce sayısı yetmişe yaklaşan yaylarını, oklarıyla birlikte çocuklarına emanet etmiş, bunlarla Allah yolunda savaşmalarını vasiyet etmiştir. Hz. Peygamber'in düldül adlı katırının bakımından sorumlu olan ve zaman zaman Peygamber'in bineğini yedme ve sevk etme görevini üstlenen Ukbe bir yolculuk sırasında Resûl-i Ekrem'in ısrarı üzerine onunla aynı bineği kullandığı için "redîfû Resûlillâh" sıfatıyla da anılmıştır (Müsned, IV, 144).

Resûl-i Ekrem'in kâtiplerinden olan Ukbe'nin bizzat cemedip kendi hattıyla yazdı-

ğı bir mushaf nüshası vardı. Hz. Osman'ın mushafına göre tertibi farklılık gösteren bu nüsha hadis hâfızı ve tarihçi Ebû Saïd İbn Yûnus (ö. 347/958) zamanında bilinmekteydi (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 272). Fıkıh ve özellikle ferâiz konularında da uzmandı. Hz. Ömer döneminde Medine'de bir süre kadılık yapmıştır (DİA, XXIV, 66). Ukbe aynı zamanda Arap dilini fasih konuşur, şairliğinin yanı sıra güzel sesi ve etkileyici Kur'an okuyuşuyla tanınırdı. Bir defasında Hz. Ömer'in isteği üzerine ona Tevbe sûresini okumuş ve halife bu tilâveti ağlayarak dinlemiştir. *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında rivayetleri bulunan Ukbe'den Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Abbas, Ebû Ümâme gibi sahâbiler ve birçok tâbiîn âlimi hadis nakletmiştir. Onun hadis rivayeti açısından Mısırlılar nezdindeki konumu Abdullah b. Mes'ûd'un Kûfeliler nezdindeki konumuna benzetilmiştir. Rivayetleri İbn Kutluboğa tarafından *Müsnedü 'Ukbe b. 'Âmir* adıyla derlenmiş, Abdülganî Ahmed et-Temîmî, *Merviyâtü's-sahâbî 'Ukbe b. 'Âmir el-Cühenî rağı-yallâhu 'anhû fî Müsnedi'l-İmâm Ahmed* başlığını taşıyan bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1399/1979, Câmîatü Ümmi'l-kurâ).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 144; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, IV, 343-344; VII, 498; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1073-1074; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 53-54; İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*, XVII, 95-101; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 202-205; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 467-469; a.m.f., *Târîhu'l-İslâm: sene: 41-60*, s. 271-273; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 489; M. Ebû'l-Amâyim, *Aşâru'l-Kâhîretü'l-İslâmiyye fî'l-'aşri'l-'Osmânî* (nşr. Ekmeledin İhsanoğlu), İstanbul 2003, s. 197-200; Fahrettin Atar, "Kadı", *DİA*, XXIV, 66; Casim Avci, "Muhammed b. Ebû Huzeyfe", a.e., XXX, 519.

ERDİNÇ AHATLI

Ukbe b. Âmir'in kabrini içine almak suretiyle inşa edilen mescid ve mezar taşı

UKBE b. AMR

(bk. EBÛ MES'ÛD el-BEDRÎ).

UKBE b. EBÛ MUAYT

(عقبه بن أبي معيط)

Ebû'l-Velîd Ukbe b. Ebi Muayt b. Ebi Amr b. Ümeyye el-Ümevî (ö. 2/624)

Hz. Peygamber'in azılı düşmanlarından.

Dedesi Emevîler'in atası Ümeyye b. Abdüşems'in oğlu Ebû Amr'dır. Ukbe, İslâmîyet'in doğuşundan önce Mekke'nin zenginleri ve ileri gelenleri arasında yer alıyordu. Abdullah b. Mes'ûd'un, çocukluğunda sürülerine çobanlık yaptığı bilinmektedir. İslâm'ın ilk günlerinden itibaren Resûl-i Ekrem'in azılı düşmanlarından oldu; onu davetten vazgeçirmeye ve yeni müslüman olanları dinlerinden döndürmeye çalışan en etkili liderlerden biri, hatta kötülükte en şiddetli davrananı (eşka'l-kavm) diye anılıyordu. Resûlullah'a komşu idi ve onun kapısının önüne pislik atıyordu. Nitekim Hz. Peygamber iki kötü komşunun arasında bulunduğunu (Ebû Leheb ve Ukbe), onların pislik getirip kapısının önüne attıklarını söylemiştir. Bir defasında Ukbe sepetindeki pisliği dökerken Resûl-i Ekrem'in halası Ervân'ın oğlu Tuleyb b. Umeyr onu görmüş ve sepeti elinden alıp kafasına çarpmıştı. Kureyş'in sekiz zındığı arasında sayılan Ukbe b. Ebû Muayt (İbn Habîb, s. 161), Nadr b. Hâris ile birlikte Resûlullah hakkında bilgi edinmek için yahudi âlimleriyle görüşmek üzere Yesrib'e (Medine) gönderildi. Yahudi âlimleri onlara Hz. Muhammed'e Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve ruh hakkında soru sormalarını, eğer bunlara cevap verirse kendisine inanıp uymalarını tavsiye ettiler. Resûl-i Ekrem, Mekke'ye dönen ve bir grup müşrikle beraber yanına gelen Ukbe ve Nadr'ın bu üç sorusunun cevabını bir gün sonra vereceğini bildirdi, fakat "inşallah" demeyi unuttu. Beklediği vahiy gelmeyince müşrikler aleyhinde konuşmaya başladı ve Resûlullah büyük bir sıkıntıya düştü. On beş gün sonra, "Allah izin verirse demedikçe hiçbir şey için şu işi yapacağım deme" meâlindeki âyetlerin (18/23-24) yer aldığı Kehf sûresi nâzil oldu (İbn Kesîr, IV, 133).

Hz. Peygamber'in en şiddetli düşmanı olarak tanınan Übey b. Halef (Belâzürî, I, 147) yakın dostu Ukbe b. Ebû Muayt'ın